

University of Groningen

Wildlife: a hidden treasure of green places in urbanized societies?

Folmer, Akke

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2016

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Folmer, A. (2016). *Wildlife: a hidden treasure of green places in urbanized societies? A study into whether and how wildlife contributes to a bond with green places among lay people in the Netherlands*. [Thesis fully internal (DIV), University of Groningen]. University of Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

CHAPTER 8.

Samenvatting in het Nederlands

8. Samenvatting in het Nederlands

8.1 Inleiding

Dieren spelen een steeds belangrijkere rol in toerisme en recreatie. Grote, charismatische en iconische dieren, zogenaamde *flagship species* (zoals ijsberen, walvissen, dolfijnen, en de ‘Big Five’ van Afrika) trekken steeds meer toeristen naar exotische vakantiebestemmingen en verafgelegen natuurgebieden. Ook binnen Nederland zijn veel mensen geïnteresseerd in het ontmoeten van grote wilde dieren, zoals edelherten en wilde zwijnen (Buijs en Langers, 2014). De toegenomen vraag naar het ontmoeten van dieren tijdens dagtochten en vakanties heeft geleid tot een groeiend aantal toeristische en recreatieve publicaties over wilde dieren (e.g. Cong, et al., 2014; Curtin, 2010; Tremblay, 2008). Mensen kunnen desalniettemin ook dichtbij huis, in stadsparken, langs rivieren in lokale bossen en in agrarisch gebied, van dieren genieten. Vanuit recreatief en toeristisch oogpunt is er echter veel minder bekend over het belang van de aanwezigheid van alledaagse dieren in groene plekken dichtbij huis, dan over ontmoetingen met exotische, wilde dieren in toeristische bestemmingen.

Het doel van dit proefschrift is om meer inzicht te verkrijgen in hoe dieren bijdragen aan de band met groene plekken op verschillende ruimtelijke schaalniveaus in Nederland. Er wordt onderscheid gemaakt tussen lokale groene plekken, die onderdeel vormen van de dagelijkse woon- en leefomgeving, en groene plekken verder van huis, die voornamelijk bezocht worden tijdens dagtochten of vakanties. Groene plekken zijn plekken waar natuurlijke elementen, zoals waterpartijen, bomen, struiken en planten, overheersen. Dieren die centraal staan in dit proefschrift zijn niet-gedomesticeerde dieren in hun natuurlijke leefomgeving; variërend van vogels, vissen en zoogdieren, tot insecten en reptielen. De rol van dieren in de band met groene plekken wordt bestudeerd voor bewoners, recreanten en toeristen. Dit proefschrift combineert inzichten op gebied van dieren in recreatie en toerisme (*wildlife tourism, wildlife-related recreation*) met het concept plaatsverbondenheid (*place attachment*) om een beter begrip te krijgen van de manier waarop dieren bijdragen aan de band met groene plekken.

De eerste twee hoofdstukken richten zich op de vraag, in hoeverre dieren én planten bijdragen aan de waardering van groene plekken in Nederland. Deze hoofdstukken vormen de context voor de overige drie case-studies, die expliciet ingaan op de rol van dieren in de band met groene plekken in Nederland.

Vijf onderzoeksvragen liggen ten grondslag aan het proefschrift:

1. In hoeverre draagt de aanwezigheid van dieren en planten bij aan de waardering van groene plekken op verschillende ruimtelijke schaalniveaus, voor een algemeen Nederlands publiek?
2. In hoeverre verschilt het belang van dieren en planten in de waardering van groene plekken tussen natuurliefhebbers?
3. Wat voor rol spelen dieren in de emotionele band met een beschermd natuurgebied, dat bezocht wordt tijdens een dagtocht of vakantie?
4. Voor wie dragen dieren het meest bij aan de emotionele band met een beschermd natuurgebied, dat bezocht wordt tijdens een dagtocht of vakantie?
5. Hoe dragen dieren bij aan een band met een groene plek dichtbij huis?

De inzichten uit dit proefschrift kunnen de toeristisch-recreatieve sector, natuurorganisaties, en beleidsmakers helpen om de waardering van, en de band met, groene plekken te verbeteren. In de volgende paragraaf geef ik een samenvatting van de belangrijkste resultaten, gevolgd door aanbevelingen voor de toeristische en recreatieve sector, natuurorganisaties, en beleidsmakers, en suggesties voor verder onderzoek.

8.2 Belangrijkste resultaten

8.2.1 Het belang van dieren en planten in de waardering van groene plekken

In hoeverre zijn dieren en planten belangrijk in de waardering van groene plekken dichtbij huis, en verder van huis, voor een algemeen publiek? Dit is de hoofdvraag van hoofdstuk 2. Vervolgens richt hoofdstuk 3 zich op de vraag, of het belang van dieren en planten in de waardering van groene plekken verschilt tussen natuurliefhebbers. Deze twee hoofdstukken zijn gebaseerd op grote databases van respectievelijk Hotspotmonitor (HSM) versie 1.2 (hoofdstuk 2) en HSM versie 1.9 (hoofdstuk 3). De HSM, die is ontwikkeld door de Rijksuniversiteit Groningen, Wageningen Universiteit en het Planbureau voor de Leefomgeving, bestaat uit een online vragenlijst, waarin centraal staat, welke groene plekken in Nederland hoog worden gewaardeerd, waarom en door wie (zie www.hotspotmonitor.nl). In een gesloten vraag kunnen respondenten kiezen uit verschillende redenen van aantrekkelijkheid van hun favoriete groene plek. ‘*Dieren en planten*’ vormen één van de mogelijke redenen voor aantrekkelijkheid, naast bijvoorbeeld variatie in het landschap, rust en ruimte.

De resultaten van beide hoofdstukken laten zien, dat '*dieren en planten*' als reden voor aantrekkelijkheid van groene plekken relatief weinig gekozen worden. Veel genoemde redenen voor aantrekkelijkheid zijn groen, rust, natuurlijkheid en variatie in het landschap. Het blijkt echter dat de waardering van groene plekken niet tot nauwelijks wordt beïnvloed door de meest belangrijke redenen voor aantrekkelijkheid. Dieren en planten dragen juist wél significant bij aan de waardering van groene plekken, voor zowel een algemeen Nederlandse publiek als voor leden van Natuurmonumenten.

Dieren en planten zijn voor een Nederlands publiek met name belangrijk in de waardering van groene plekken *dichtbij huis* (hoofdstuk 2). Daarbij valt op, dat dieren en planten dichtbij huis (bijvoorbeeld reeën, weidevogels, watervogels, egels, kikkers, libellen, konijnen en vissen; bomen en planten) door een gevarieerde groep mensen als reden voor aantrekkelijkheid worden beschouwd. Dit in tegenstelling tot dieren en planten in groene plekken verder van huis (bijvoorbeeld edelherten, wilde zwijnen, vossen, zeehonden en dassen; heide en planten), die voornamelijk als reden voor aantrekkelijkheid worden gezien door relatief oude (50+) en hoog opgeleide (HBO+) bevolkingsgroepen met een wildernis natuurbeeld. Hun socio-demografische profiel komt overeen met de meerderheid van leden van natuurbeschermingsorganisaties (hoofdstuk 3, dit proefschrift) en mensen die de natuur bezoeken tijdens dagtochten en vakanties (Curtin, 2008; Lee & Scott, 2011).

In hoofdstuk 3 komen twee belangrijke verschillen tussen natuurliefhebbers aan het licht. Ten eerste blijkt dat relatief jonge leden (< 40), die dieren en planten als reden voor aantrekkelijkheid beschouwen, groene plekken op nationaal niveau (voornamelijk beschermde natuurgebieden) hoger waarderen dan andere leden van Natuurmonumenten. Ten tweede waardeert de 'traditionele' groep leden (> 60, hoog opgeleid, relatief vaker een man, geen thuiswonende kinderen en een rurale woonplaats - het profiel van de meerderheid van leden van Natuurmonumenten, vandaar de term 'traditioneel') de aanwezigheid van dieren en planten meer in natuurgebieden op grotere afstand van huis. Voor lager opgeleiden, vrouwen, gezinnen en stedelingen dragen dieren en planten meer bij aan de waardering van groene plekken dichtbij huis. Een gemeenschappelijk resultaat van hoofdstukken 1 en 2 is, dat mensen die vogels observeren, groene plekken op nationaal niveau hoger waarderen dan anderen.

8.2.2 De rol van dieren in de emotionele band met dagtocht- en vakantiebestemmingen

Hoofdstukken 4 en 5 verkennen de specifieke rol van dieren in de emotionele band met respectievelijk het Lauwersmeergebied en de Waddenzee, beschermde natuurgebieden met een rijke biodiversiteit, die tevens belangrijke bestemmingen zijn voor dagtochten en vakanties van Nederlanders. Deze hoofdstukken bouwen voort op bestaande inzichten over plaatsverbondenheid (Altman & Low, 1992; Hammit, Backlund, & Bixler, 2006) en inzichten in speciale ervaringen met dieren in natuurgebieden (Curtin, 2008, 2010; Farber & Hall, 2007). Onder verblijfsrecreanten in het Lauwersmeergebied dragen het observeren van dieren, speciale ervaringen met dieren en de interesse in excursies waarin dieren centraal staan, het meest bij aan een emotionele band met het gebied (hoofdstuk 4). Ontmoetingen met dieren lijken de emotionele band van verblijfsrecreanten eerder te bevestigen, dan te creëren, aangezien het merendeel van de verblijfsrecreanten het Lauwersmeergebied bezoekt met als doel, dieren te observeren.

Hoofdstuk 5 verkent het belang van dieren in de emotionele band met de Waddenzee bij participanten van Wadexcursies. Het blijkt dat kennis van, en ervaring met de natuur (zoals lidmaatschap van een natuurbeschermingsorganisatie, deelname aan een educatieve Wadexcursie, eerdere ervaringen met educatieve Wadexcursies) bepaalt of, en welke dieren belangrijk zijn in de band met de Waddenzee. Kleine zeedieren dragen bij aan een emotionele band met de Waddenzee onder ervaren deelnemers, terwijl het zien van zeehonden significant bijdraagt aan de emotionele band met de Waddenzee onder minder ervaren bezoekers. Dit suggereert dat *flagship species* bij kunnen dragen aan het creëren van een emotionele band met beschermde natuurgebieden onder *nieuwe, onervaren* bezoekers, terwijl kleinere dieren belangrijker lijken te zijn voor het bevestigen van een emotionele band met een beschermd natuurgebied van meer ervaren bezoekers. Een gemeenschappelijk resultaat van hoofdstuk 4 en 5 is, dat bezoekers die vogels observeren, een sterkere band met het Lauwersmeergebied en de Waddenzee hebben, dan andere bezoekers. De speciale rol van vogels in de band met beschermde natuurgebieden komt overeen met de resultaten van hoofdstukken 2 en 3. Hieruit kan worden geconcludeerd, dat vogels een bijzondere plek innemen in de verbondenheid met natuurgebieden, die bezocht worden tijdens dagtochten en vakanties.

8.2.3 Dieren en de band met groene plekken dichtbij huis

Hoofdstuk 6 bouwt voort op de bevindingen, dat dieren en planten bijdragen aan de waardering van groene plekken dichtbij huis, onder sociaal-demografisch gevarieerde bevolkingsgroepen. De vraag, *hoe* dieren bijdragen aan de band met groene plekken, staat centraal. Het hoofdstuk richt

zich daarbij op groene plekken op lokaal tot regionaal schaalniveau (< 20 km), die regelmatig (dagelijks tot wekelijks) bezocht worden.

De resultaten wijzen uit, dat multisensorische ervaringen van dieren op drie belangrijke manieren bijdragen aan plaatsverbondenheid met groene plekken dichtbij huis: ze dragen bij aan *'the localized self'*, *'internalising the place'* en *'embeddedness in Panta Rhei'*. Door reguliere ontmoetingen met alledaagse dieren in een groene plek dichtbij huis neemt de vertrouwdheid met de plek toe. Het horen van zingende vogels, het observeren van seizoensgebonden gedrag van dieren, en het regelmatig tegenkomen van dezelfde (soort) dieren versterkt de vertrouwdheid met de plek. De toenemende vertrouwdheid met dieren kan leiden tot een affectieve band met een veelbezochte lokale groene plek. Daarnaast vormen multisensorische ervaringen met dieren veelal een deel van de biografie van een individu. Het bewust zijn van dieren in lokale groene plekken vormt een geïntegreerd deel van de plaats-identiteit van een individu, die is gebaseerd op een mengeling van herinneringen, gevoelens, waarden, percepties en relaties met andere mensen, plaatsen en dieren. Het ervaren van dieren in groene plekken dichtbij huis geeft mensen de mogelijkheid om op zichzelf, op anderen, en op hun leven te reflecteren. Zo kunnen ervaringen met dieren bijdragen aan *the localized self*.

Ten tweede zorgen regelmatige ontmoetingen met dieren ervoor, dat individuen steeds meer kennis krijgen over de plek en de dieren die er voorkomen. Doordat individuen steeds beter in staat zijn om de groene plek te 'lezen', weten ze waar en wanneer bepaalde dieren te zien, te horen, en anderszins te ervaren zijn. Dit kan leiden tot succesvolle zoektochten naar bepaalde diersoorten, die moeilijk te vinden zijn voor onervaren of minder geïnformeerde bezoekers. Maar ook onverwachtse ontmoetingen met dieren op een bekende, vertrouwde plek kunnen leiden tot het gevoel bevoorrecht te zijn, en beloond te worden voor alle tijd en energie die in de plek gestoken is. Door dit soort ervaringen met dieren kunnen individuen zich een deel gaan voelen van de plek: *'the internalized place'*. Tenslotte kunnen ervaringen met dieren leiden tot een gevoel, deel te zijn van een groter geheel, van seizoenen, van jaren, van de natuurlijke cycli van het leven, en van een tijdsspanne die het leven van een individu overstijgt. Ervaringen met dieren kunnen individuen in tijd en plaats nestelen, en kunnen het gevoel geven, deel te zijn van *Panta Rhei*: een continue stromende, bewegende en veranderende wereld.

8.3 Discussie

8.3.1 Dieren als onlosmakelijk deel van groene plekken

Dieren worden gezien als een onlosmakelijk deel van groene plekken, zowel dichtbij huis, als verder van huis. Groene plekken worden het meest geassocieerd met groen, stilte, ruimte, variatie in het landschap en natuurlijkheid ('de natuur kan zijn gang gaan'). Dieren zorgen impliciet voor variatie in het landschap en vormen een belangrijk onderdeel van de levende natuur, die constant verandert. De meeste mensen noemen dieren echter niet als reden voor aantrekkelijkheid, terwijl de aanwezigheid van dieren wel bijdraagt aan de waardering van groene plekken. Met name in groene plekken dichtbij huis is het mogelijk, dat de aanwezigheid van dieren als gegeven wordt beschouwd. Daarnaast kunnen Multisensorische ervaringen met dieren niet los gezien worden van het beleven van groene plekken en individuele levensverhalen; ze vormen een onafscheidelijk geheel.

8.3.2 Ruimtelijk schaalniveau

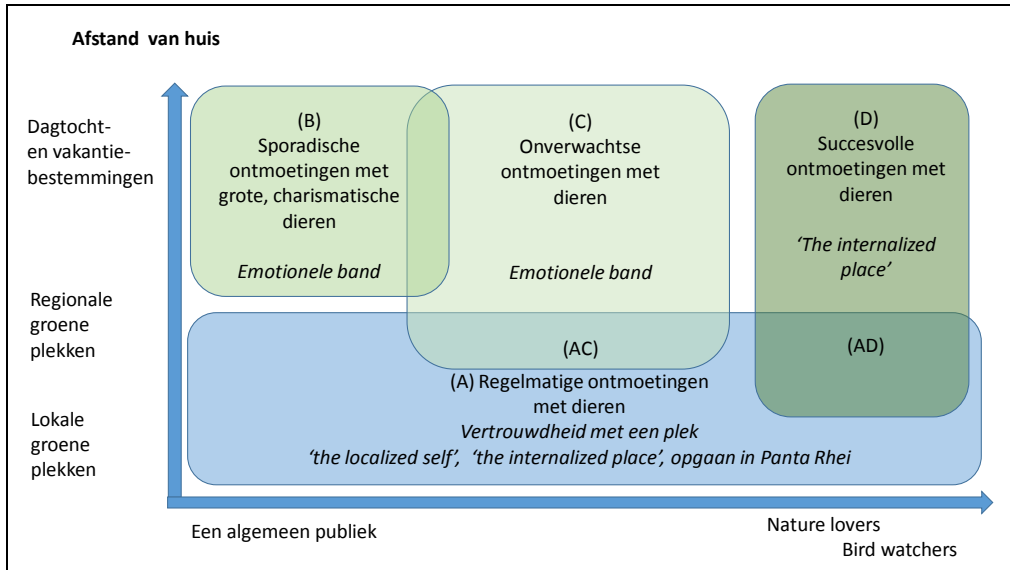
Hoe dieren bijdragen aan de band met een groene plek, hangt sterk af van allerlei factoren. De subjectieve aantrekkelijkheid van een groene plek, multisensorische ervaringen met dieren, en socio-demografische kenmerken kunnen in min of meerdere mate invloed hebben op deze relatie. Uit dit proefschrift blijkt dat ruimtelijk schaalniveau de relatie ook beïnvloedt. Dichtbij huis lijken vertrouwdsheid en individuele levensverhalen een belangrijke rol te spelen in de manier waarop dieren een affectieve band met groene plekken vormgeven. Dit kan leiden tot de *localized self*; de relatie die een persoon heeft met een lokale groene plek is door de tijd heen gegroeid en een deel van zijn levensverhaal geworden. Na verloop van tijd kan de kennis en ervaring over dieren op een groene plek leiden tot het gevoel, een deel te zijn van de plek: *the internalized place*. Verschillende ontmoetingen met dieren, zoals ontmoetingen die doelbewust opgezocht worden, en onverwachte ontmoetingen, zorgen ervoor dat individuen zich beloond en bevoorrecht voelen. Zo kunnen alledaagse dieren groene plekken dichtbij huis bijzonder maken (Figuur 8.1, A).

Ontmoetingen met grote, charismatische dieren (flagship species) in de vrije natuur kunnen leiden tot emotioneel intense, memorabele 'piek' ervaringen onder natuurliefhebbers (Curtin, 2010; DeMares & Krycka, 1998). Dit proefschrift voegt hieraan toe, dat ervaringen met grote, charismatische dieren ook kunnen leiden tot een sterkere band met natuurgebieden onder nieuwe en onervaren bezoekers (Figuur 8.1, B). Deze bevinding ondersteunt Franklin's (2003) kritiek op het karakteriseren van toeristen als oppervlakkige en hedonistische consumenten van gecommuniceerde producten. Het zien van grote, charismatische dieren tijdens een commerciële

natuurexcursie kan leiden tot een sterkere emotionele band met een beschermd natuurgebied en kan participanten een intense, memorabele ervaring met dieren bieden. Het zien en anderszins ervaren van grote, charismatische dieren in hun natuurlijke leefomgeving kan als bijzonder of speciaal worden ervaren, en prikkelt wellicht verschillende zintuigen, waardoor de ervaring van de plek, en de band met deze plek, beïnvloed kan worden. Zowel een algemeen publiek als natuurliefhebbers kunnen onverwachtse ontmoetingen met dieren in groene plekken dichtbij huis, en verder van huis, hebben. Deze onverwachtse ontmoetingen kunnen leiden tot een bevoorrecht gevoel, hetgeen kan leiden tot een sterkere emotionele band met een groene plek (Figuur 8.1, C en AC).

In de band met groene plekken op nationaal niveau, die voornamelijk bezocht worden tijdens dagtochten en vakanties, spelen vertrouwde en de integratie met het alledaagse leven een minder grote rol. Bezoekers van natuurgebieden kiezen ervoor, hun vrije tijd in de natuur te besteden. Ze hebben al een band met de natuur, en met natuurgebieden in het algemeen. Onder natuurliefhebbers (zoals frequente bezoekers van natuurgebieden, leden van een natuurbeschermingsorganisatie, en oudere en hoog opgeleide mensen) lijken ontmoetingen met dieren de emotionele band met natuurgebieden eerder te bevestigen, dan te creëren. Natuurliefhebbers die regelmatig natuurgebieden bezoeken tijdens dagtochten en vakanties, hebben een levensstijl waarin het genieten van de natuur belangrijk is. Na verloop van tijd voelen ze zich niet meer zozeer ‘bezoekers’ aan natuurgebieden; door hun kennis en ervaring met dieren en de natuur zijn ze goed in staat verschillende landschappen te ‘lezen’ en succesvol dieren te vinden en te observeren. Hierdoor voelen ze zich meer ‘*insiders*’ dan ‘*visiting outsiders*’. Dit kan onder gedreven natuurliefhebbers leiden tot *the internalized place*; niet alleen met betrekking tot groene plekken dichtbij huis (Figuur 8.1, AD), maar ook voor natuurgebieden verder van huis (Figuur 8.1, D).

Figuur 8.1 De relatie tussen ervaringen met dieren en de band met groene plekken.

8.3.3 Vogels en de band met groene plekken

Vogels lijken een prominenter rol te spelen in de band met groene plekken, dan andere soorten dieren. Dichtbij huis dragen ze bij aan de vertrouwdheid met een plek en aan het gevoel bij een plek te horen. De aanwezigheid van vogels, het horen zingen van vogels, en het seizoensgebonden gedrag van vogels in een groene plek dichtbij huis kan (jeugd-)herinneringen oproepen, een besef van de tijd van de dag en het (komende) seizoen geven, maar ook helpen met het vinden van rust en ontspanning, en van het helpen om te genieten van het hier en nu. Vogels geven een besef van tijd, maar ook van tijdloosheid. Hun seizoensgebonden gedrag en hun gezang, dat varieert in de tijd (van de dag en het seizoen), duiden natuurlijke ritmes aan en brengen mensen ertoe, op hun eigen leven te reflecteren. Vogels kunnen hierdoor comfort en continuïteit geven in het leven.

Daarnaast blijkt uit dit proefschrift, dat mensen, die vogels observeren, een sterkere band hebben met plekken verder van huis, dan andere mensen; vergeleken met een algemeen Nederlands publiek, leden van Natuurmonumenten, verblijfsrecreanten in een natuurgebied, en participanten van natuurexcursies. Het is mogelijk dat dit komt, doordat mensen die vogels observeren, meer contact hebben met de natuurlijke ritmes van de aarde. Vogels verbinden hen niet alleen met de plek, maar met Panta Rhei en grotere eenheden in tijd en plaats. Wilkinson, Waitt en Gibbs (2014) stellen, dat het observeren, tellen en noteren van vogels onder vogelaars

bijdraagt aan het gevoel, bij een plek ver van huis te horen, waardoor de plek van ‘hen’ wordt. De resultaten uit dit proefschrift suggereren echter, dat mensen zich door het bewust beleven van vogels verbonden voelen met natuurlijke ritmes, het leven op aarde, en hun plek hierin. Door vogels te observeren, worden mensen zich er wellicht van bewust, een (nietig) onderdeel te zijn van de ritmes van de natuur, en van de wereld.

8.3.4 Dieren in groene plekken verbinden mensen met de wereld

Franklin (2003) stelt, dat toeristische en recreatieve ervaringen manieren zijn om te verbinden met de wereld, in plaats van ervan te ontsnappen. De resultaten uit dit proefschrift wijzen erop, dat ook ervaringen met dieren kunnen leiden tot een sterkere band met de wereld. Ervaringen met dieren in groene plekken, zowel dichtbij huis, als verder van huis, kunnen leiden tot een gevoel, deel te zijn van Panta Rhei, van de natuurlijke omgeving, en van de wereld. Het ervaren van dieren kan mensen een besef geven van ‘being-in-the-world’ (Malpas, 1999), van het leven in het hier en nu, en het gevoel een deel te zijn van de constant bewegende, stromende en veranderende wereld.

8.4 Aanbevelingen voor beleid en management

Dieren spelen een belangrijke rol in de band met groene plekken dichtbij huis, voor sociaal-demografisch gevarieerde bevolkingsgroepen. Het belang van dieren in de band met groene plekken dichtbij huis wordt tot nog toe ondergewaardeerd in toeristisch-recreatief onderzoek. In beschermde natuurgebieden, die tevens belangrijke bestemmingen vormen voor dagtochten en vakanties, worden dieren wel erkend als publiekstrekker, als reden voor aantrekkelijkheid, en als mogelijkheid om de beleving van bezoekers te verbeteren. Uit dit proefschrift blijkt, dat de waardering van groene plekken dichtbij huis, zoals stadsparken, rivieroeveren, recreatiegebieden, en bossen, kan worden verhoogd, door meer aandacht te schenken aan de aanwezigheid van alledaagse dieren, zoals reeën, weidevogels, watervogels, egels, libellen, vlinders, kikkers en hazen. Een hogere waardering van lokale groene plekken stimuleert het bezoek, waardoor de vertrouwdheid met de plek groeit en een affectieve band kan ontstaan. Daarnaast kan een hogere waardering leiden tot meer betrokkenheid met groen in de eigen woonomgeving. Deze bevindingen ondersteunen de oproep van Wolch (2007), om een rijk dieren- en plantenleven in de steden te stimuleren. Dieren en planten maken steden leefbaarder en plezierigere plekken om te wonen (Wolch, 2007). Aangezien contact met de natuur goed is voor de gezondheid en het welzijn van de bevolking (Fuller et al, 2007; Groenewegen, et al., 2012), kan het als belangrijk doel van natuurbeleid worden aangemerkt, om meer aandacht te geven aan het stimuleren van een rijke

biodiversiteit in en nabij plaatsen, waar mensen wonen. Dit kan worden gecombineerd met meer aandacht geven aan de aanwezigheid van alledaagse dieren en planten, en het creëren van meer mogelijkheden om van deze dieren en planten te genieten.

In beschermde natuurgebieden, die bezocht worden tijdens dagtochten en vakanties, lijken ervaringen met dieren de emotionele band meer te bevestigen, dan te creëren. Dit geldt met name voor natuurliefhebbers. Om hun emotionele band met natuurgebieden te koesteren, zouden recreatie- en toerisme ondernemers en natuurbeschermingsorganisaties meer aanbod kunnen ontwikkelen, dat gericht is op diersoorten met een 'lager profiel' of dieren die zeer moeilijk te vinden zijn. Dit zijn kleine, minder bekende, en niet zo makkelijk te observeren diersoorten, zoals slangen, reptielen, torren en waterdieren, maar ook grotere dieren zoals dassen, marters en otters. Voor ervaren natuurliefhebbers is het belangrijk dat ze mogelijkheden houden om meer kennis te vergaren over dieren en hun natuurlijke leefomgeving, en dat ze 'nieuwe' diersoorten kunnen ontdekken en observeren, in de eigen woonomgeving, in de regio, of in natuurgebieden in Nederland.

Voor een breder publiek, bijvoorbeeld jonge mensen (< 40 jaar) en gezinnen met kinderen, vormen grote, charismatische dieren een belangrijke attractie van natuurgebieden. Voor deze groepen kan het moeilijk zijn, om in grote natuurgebieden wilde dieren te vinden. Dit kan leiden tot frustraties en een minder hoge waardering van natuurgebieden. Excursies, boottochten en safari's bieden de mogelijkheid voor deze groepen, en voor minder ervaren natuurliefhebbers, om grote en charismatische dieren te ontmoeten. Dit biedt tevens de mogelijkheid, kennis over dieren over te brengen. Aangezien ontmoetingen met grote, charismatische dieren in hun natuurlijke leefomgeving de emotionele band met natuurgebieden kan verhogen, is het belangrijk dat safari's en andere op dieren gerichte natuurexcursies toegankelijk zijn voor een breed publiek.

8.5 Aanbevelingen voor verder onderzoek

Dit proefschrift bestudeert in hoeverre, hoe, en voor wie dieren bijdragen aan de band met groene plekken in Nederland. Een algemene uitkomst van alle studies in dit proefschrift is, dat vogels een belangrijke rol spelen in de verbondenheid met natuurgebieden. Daarnaast lijken vogels belangrijk te zijn in de band met groene plekken dichtbij huis – niet alleen voor vogelaars en andere natuurliefhebbers, maar voor brede lagen van de bevolking. Op basis van deze uitkomsten wordt aanbevolen, om de rol van vogels in de band met lokale groene plekken verder te onderzoeken.

Daarnaast komt in dit proefschrift naar voren, dat mensen, die geïnteresseerd zijn in flora, een aparte en heterogene groep recreanten vormen. Op basis van studies van onder andere Jones en Cloke (2002) over de relatie tussen plaatsen en bomen, en van Pickering en Ballantyne (2013) over het belang van charismatische flora in natuurtoeristische bestemmingen, kan verder onderzoek worden gedaan naar de rol van flora in de verbondenheid met groene plekken.

Onder onervaren bezoekers van natuurgebieden dragen ervaringen met zeehonden bij aan de emotionele band met de Waddenzee. Dit suggereert dat ontmoetingen met grote, charismatische dieren in hun natuurlijke leefomgeving meer bieden, dan een oppervlakkige, commerciële ervaring. Verder onderzoek kan zich richten op waarom onervaren bezoekers van een natuurgebied op een commerciële safari, boottocht of dierenexcursie gaan, wat voor soort ervaringen ze hebben, en hoe intens deze ervaringen worden beleefd.

Tenslotte blijkt, dat veel bezoekers geïnteresseerd zijn in onverwachtse ontmoetingen met dieren in natuurgebieden. Bezoekers van beschermde natuurgebieden in Nederland komen echter nauwelijks grote en charismatische dieren tegen (Buijs & Langers, 2014). Dit kan leiden tot ontevredenheid en een lagere waardering van natuurgebieden, vooral onder onervaren bezoekers. Aan de andere kant geeft de interesse in onverwachtse ontmoetingen aan, dat de spanning om een dier tegen te komen ook een rol kan spelen in het beleven van een natuurgebied. Verder onderzoek kan zich richten op in hoeverre *de kans* om dieren tegen te komen bijdraagt aan de band met groene plekken.

Dieren zijn belangrijk in de band met groene plekken. Dichtbij huis spelen ervaringen met alledaagse dieren een belangrijke rol in de waardering van stedelijke parken, kleinschalige bossen, weilanden en andere groene plekken onder sociaal-demografisch gevarieerde bevolkingsgroepen. Verder van huis bevestigen dieren de band met natuurgebieden onder natuurliefhebbers, en kunnen grote en charismatische dieren de band met natuurgebieden vergroten onder onervarener bezoekers. In toerisme en recreatie is veel aandacht geschonken aan de rol van dieren in natuurgebieden. Het belang van alledaagse dieren in de waardering van groene plekken dichtbij huis heeft tot nu toe veel minder aandacht gekregen vanuit toeristisch en recreatief oogpunt. Multisensorische ervaringen met dieren dichtbij huis maakt het voor een algemeen publiek mogelijk om in contact te komen met natuurlijke ritmes, met het ervaren van tijd en plaats, met herinneringen, en met het ‘zijn’ in de wereld. Dieren kunnen daarom worden beschouwd als verborgen schat van groene plekken in verstedelijkte samenlevingen zoals Nederland.